

Yazar/Author
Rahmi TEKİN*

Makale Adı/Article Name

**Şer'iyye Mahkemesine Başvuran Halepli Kadınlar
(956-972 / 1549-1565)**

*Women from Aleppo Applying to the Sharia Court
(956-972 / 1549-1565)*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde mahkemelerin görev ve yetki alanları oldukça geniş olup, bu alana girmeyen herhangi bir hukuki ihtilaf yok gibidir. Mahkeme kararları tarih belirtilerek sicil defterine yazılır ve taraflara bununla ilgili birer belge verilir. Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında bulunan yerlerde, yargı işleminin âdil yapılabilmesi için o yerlere kâdi gönderilmiştir. Suriye arazisinin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra Şam, Humus, Hama ve Halep gibi merkezlere kâdi atanmıştır. Günümüze kadar intikal eden Halep Şer'iyye (kâdi) sicillerinin ilki 956/1549 tarihlidir. Araçça olarak kaydedilen 1 numaralı şer'iyye sicili çalışmamızın ana kaynağını oluşturmaktadır. Söz konusu sicilde üç bin üç yüz kırk sekiz belge bulunmaktadır. Bu sicilde Halep ve çevresinden, toplumun çeşitli kesiminden aralarındaki ihtilafı gidermek amacıyla birçok kişi mahkemeye müracaat etmiştir. Bunlar arasında; Yahudi, Hıristiyan, köylü, esnaf, tüccar, köle ve kadınlar bulunmaktadır. Kadınların mahkemeye yaptıkları müracaatların birçoğunun konusu nikâh, talak (boşanma), mehir, nafaka, vekâlet, ticarî ilişkiler, alacak verecek meselesi, berat-ı zimmet ve benzeri konulardan oluşmaktadır. Bu çalışmada, kendi haklarını savunan veya yaptığı işi tescil ettirmek amacıyla Halep Mahkemesi'ne başvuran kadınların durumu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Halep, Şer'iyye Sicilleri, Kadın, Halep Mahkemesi, Osmanlı Devleti.

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, the duties and jurisdictions of the courts are quite wide, and there seems to be no legal dispute that does not fall into this area. Court decisions were recorded in the registry book by specifying the date and a document was given to the parties. In order to make the judicial process fair in the places under the domination of the Ottoman State, qadi was sent to those places. After the Syrian territory came under Ottoman rule, qadi was appointed to centers such as Damascus, Homs, Hama and Aleppo. The first of the Aleppo Sharia (qadi) records that have survived until today is dated 956/1549. The sharia register number 1, recorded in Arabic, is the main source of our work. There are three thousand three hundred and forty-eight documents in the said registry. In this record, many people from Aleppo and its environs, from various segments of the society, applied to the court in order to resolve the conflict between them. Among them; There are Jews, Christians, peasants, artisans, merchants, slaves and women. The subjects of most of the applications made by women to the court are marriage, talaq (divorce), mahr, alimony, power of attorney, commercial relations, debt issue, berat-ı dhimmet and similar issues. In this study, the situation of women who defend their rights or apply to the Aleppo Court to register their work will be examined.

Keywords: Aleppo, Sharia Court Records, Woman, Aleppo Court, Ottoman State.

Extended Abstract

Şer'iyye Registers is one of the most important sources of Turkish legal and social history from the second half of the century XV, until the beginning of the century XX. The decisions made by the kadıs, who were equipped with wide powers, the minutes they kept, the correspondence they made and all the orders, edicts and wills coming from the government were recorded in these books called şer'iyye or kadı registers. For this reason, the history of the place where it was recorded is illuminated in many aspects by means of the sharia registers.

The Number 1 Halep's Court Registry provides valuable information about the socio-cultural history of the city between the dates 956-972 and between 1549-1565. Among the information given, there are coins in circulation, trade commodities in the bazaar and the market, occupations of the people, materials used in the houses and their unit prices, agricultural productions and cases that go to court about what kind of disputes there are.

There are 7 Şer'iyye Registers belonging to the Halep's 16th century. Some of these registers are the ones created by binding together a large number of registers kept on different dates and during different kadıs periods. It seems that keeping the registers in the cellars under very bad conditions that corrupted, rotten and scattered them. Survived pages that remained intact from the scattered registers were randomly bound and numbered without paying much attention during the classification. Page numbers and document numbers are given after the registers are bound. Some mistakes were also made while giving page numbers and document numbers. Unnumbered pages and documents can be found, as well as those with duplicate numbers. In particular, a little more worn, ruptures and tears in their corners are seen in the collected registers formed by bringing together various ones.

Register number 1 is a register created by binding together of 35 different registers between the dates 956-972 and 1549-1565. There are 3347 records of transaction in this registry which is 360 pages. Each page contains an average of 9-10 document records. In the middle of the century XVI, the records of the first periods of the Ottoman domination, both the records of court cases and other purchases, sales, power of attorney, divorce, alimony, freeing slaves, etc. were written in a very short and concise manner and the details of the subjects were not given much. As will be noted below, other registers from the end of the century are recorded in slightly more detail than the first registers. The registries registered in numbers 2 and 3 of the Halep Shari'ah Registry catalogs are also registries formed by the later collection of different registries. Among the records of these registers' XVI century, the majority of them belonging to the XVII century. Therefore, they will be mentioned among the registers of the century XVII.

The first document of the Halep Sharia registry is dated as Sha'bân 962/ June 1555, and the last document is as dated 11 Zilka 961/ 8 October 1554. The registry does not consist of a single ledger. It seems that during the cataloging studies of the registers, different notebooks that were rotten and fragmented were brought together to form a total notebook. Therefore, there is no consistency in the records. The oldest document in the notebook is dated 28 Shawwal 956/ 19 November 1549. The most recent document is dated 23 Dhu al-Hijjah 972/ 22 July 1565. Approximately 559 of the documents in the registry book are belonging to the years 956/ 1549; 476 of them belong to the years 961/ 1554 and 338 of them belong to the years 957/1550 and more than 1500 documents belong to the years 962/1555. The total number of documents for the year 963/ 1556 are 146; The total number of documents for the year 969/ 1562 are 35. The minimum number of documents are found in the years 972/ 1565 which are 19.

It is seen that the women of Halep are firmly seeking their rights in the court either personally or through a proxy they appoint. The struggle for rights under the nine headings is not limited to these. Apart from this, they applied to the court for proof of lineage correction, cases of proof regarding the emancipation of the slave and other issues.

Giriş

Osmanlı Devleti, 400 yıl hâkim olduğu Suriye'den çekilirken, arkasında bıraktığı önemli değerlerden biri hiç şüphesiz dönemin siyasi, sosyo-ekonomik ve diğer yönlerden aydınlatacak Şer'iyye Sicilleri olmuştur. Suriye sınırları içerisindeki Şer'iyye Sicilleri, Şam'da oluşturulan Merkezü'l-Vesâik-i Tarihiyye'de (Tarihî Belgelerin Toplandığı Merkez) toplanmıştır. Binlerce ciltten oluşan Suriye'deki siciller arasında, Halep Şer'iyye Sicilleri sayı ve hacim bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Bu Siciller, Halep kadısının önderliğinde Mahkeme-i Kübrâ ve tayin edilen nâiblerin idaresindeki Bânkûsiye, Şâfi'i, Salâhiye ve Cebel-i Sem'an mahkemeleri tarafından tutulan defterlerden oluşmaktadır. Halep Şer'iyye Sicilleri Türk tarihi kaynakları bakımından önemlidir. Yapılan çalışmada, bölgenin genel tarihi ve Osmanlı Tarihi üzerinde çalışanlar için söz konusu Kadı Sicilleri hakkında genel bilgi verilmiştir.

Şam'da Merkezü'l-Vesâik-i Tarihiyye'de bulunan XVI. yüzyıl Halep şer'iyye sicillerinden 1, 4, 5, 8 ve 9 numaralı siciller ile XIX. yüzyılın ilk yarısına ait 157, 204 ve 246 numaralı sicillerde yer alan 13 bini aşkın kayıt bulunmaktadır. Burada (956-972 / 1549-1565) tarihleri arasındaki kayıtlara yer verilen 1 numaralı Şer'iyye Sicili incelenmiştir. Sicilde elde edilen verilerden hareketle, kadınların Halep Şer'iyye Mahkemesi'nde hak arama ve kendine tanınan haklarını tescil ettirmek yoluna gittiği görülmektedir. Söz konusu sicil kaydının tamamı Arapçadır.

Halep'in XVI. yüzyıla ait, farklı tarihlerde tutulmuş 7 adet Kadı Sicili bulunmaktadır. 1 numaralı sicil H. 956-972 / M.1549-1565 tarihine aittir. Toplam 360 sayfa olan sicilde 3347 adet sicil kaydı bulunmaktadır. Her sayfada ortalama 9-10 vesika kaydı yer almaktadır.

Söz konusu sicilde kadınların mahkemeye başvurdukları başlıca konular, Nikâh, talak (boşanma), mehir, nafaka, vekâlet, ticarî ilişkiler, alacak verecek meselesi, berat-ı zimmet ve benzeri belgelerden oluşmaktadır. Bu çalışmada kendi haklarını savunan veya yaptığı işi tescil ettirmek amacıyla Halep Mahkemesi'ne başvuran kadınların durumu incelenecektir.

1. Kadının Toplum Hayatındaki Yeri

Osmanlı Devleti'nde yaşayan kadınların statüleri üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kadının ikinci sınıf insan olarak görüldüğü, evlenme ve boşanmalarda söz sahibi olmadığı, eğitim, ticaret, mülk edinme ve çalışma hayatı gibi alanlarda isminin bile bulunmadığı, kısacası yalnızca kadının tüm hayatında eşine veya babasına bağlı bir varlık olarak algılanmaktadır. İkincisi ise, Osmanlı Devleti'nde kadının ekonomik hürriyetinin elinde olduğu, istediği gibi mal mülk edindiği, ayrıca ticarî hayatta aktif olduğu görüşünü savunmaktadırlar.

İki bakış açısındaki bu ciddi fark ancak Osmanlı kadınlarının dâhil oldukları mahkeme kayıtları ışığında açıklığa kavuşabilirdi. Osmanlı kadınlarının, toplumun gariban, ezilmiş üyeleri olmak şöyle dursun, hukukî açıdan özgür bireyler oldukları, haklarını korumak için sık sık mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Bununla beraber, Osmanlı kadınının homojen bir kadın tipi olduğunu ifade etmek elbette zordur (Sancar, 2010:7).

İncelediğimiz belgelerde Halep'te yaşayan kadınların hak ve menfaatlerini korumak için vekillerini göndererek veya bizzat kendileri mahkemelere giderek haklarını aradıkları görülmektedir.

2. Evlenme Akdi ve Hukukî Sonuçları

2.1. Nikâh

Nikah tabiri Osmanlı Devleti'nde meriyetteki hukukta evlenme akdini ifade etmektedir. Nikâhın tarihi ile ilgili çeşitli görüşler ve tartışmalar vardır. Ancak evlenme akdi bütün unsurlarını câmi' olarak şöyle tarif edilmektedir; karı koca arasında beraber yaşamaya ve yararlanmaya imkân doğuran ve taraflara karşılıklı hak ve görevler yükleyen rızâî bir akittir (Cin, H. ve Akgündüz A. 1989:7). Yani hukukî mahiyeti bakımından nikâh, eşler arasında bir hayat ortaklığı getiren rızâî bir akittir.

Nikâh akdi toplumdaki önemine binaen ilk devirlerden beri mevcuttur. Bu akit, rastgele olmaksızın belli kurallar çerçevesinde bir kişi tarafından yapılmıştır. Bu kişi bazen bir kâdı veya nâibi, bazen de kâdı kontrolünde bir din adamı olmuştur. Bu kişiler, nikâh şartlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol ederken, öte yandan da akdin doğru bir şekilde yapılmasına imkân vermiştir. Bu da nikâh akdinin diğer akitler karşısındaki önemini ortaya koymuştur (Aydın, 1985:85-86).

Sicilde 8 Receb 957 / 23 Temmuz 1550 tarihli nikâh akdi ile ilgili bir kayıta, evliliğin aslında iki yıl önce tahakkuk ettiğini, söz konusu tarihte kadı huzurunda kayıt verildiği anlaşılmaktadır. Ancak akdin, Ömer b. Hacı Muhammed'in huzurunda yapıldığı ifade edilmiştir. Arapça kaydın çevrisinde, Mansur b. Muhammed, iki yıl önce nikâhlayarak aldığı Cuveyre bint-i Ahmed'i, kendisi tarafından vekil olarak tayin ettiği erkek kardeşinin vekâletiyle, Ömer b. Hacı Muhammed'in huzurunda aldığını ikrar etmiştir (Haleb Şer'iyeye Sicili (HŞS), numara (nr) 1, s.101, belge 902).

Daha sonraki sicil kayıtlarında da görüleceği gibi, mahkemeye başvuran kadın, davasını veya herhangi bir işi için ya bizzat kendisi gelmiş ya da vekil tayin etmiştir. Söz konusu akitte, Cuveyre bint-i Ahmed, erkek kardeşine vekâlet vererek mahkemede akdi tescil ettirmiştir.

2.2. Mehir

İslâm hukuku evlilikte erkeğe birtakım ayrıcalıklı haklar tanımakla beraber, bazı sorumluluklar da yüklemiştir. Bu sorumlulukların başında mehir gelmektedir. Nikâh esnasında veya sonrasında kararlaştırılan belirli bir meblağ, erkek tarafından kadına mehir olarak ödenmektedir. Ödenecek meblağın bir kısmı peşin olarak ödenir ve buna mehr-i mu'accel denirdi. Diğer kısmı mehr-i müeccel adıyla ve belirlenen bir süre sonunda veya ölüm ve boşanma hallerinde kadına ödenmektedir. Evlilik hayatında, erkek tarafından ödenmesi gereken mehir, kadına yaşamında birçok kolaylıklar sağlamaktadır. Öncelikle kadının hakkı olan ve kendisine veya velisine ödenen mehri, kadın istediği gibi kullanabilir ve onun izni ve rızası olmadan hiç kimse mehrine el uzatamazdı (Bilmen, 1976, s.116; Aydın, 2004, s.389-390). Uygulamada iki aşamada ödenen mehirin, mehr-i müeccel kısmı, boşanma ve ölüm durumunda veya belirlenen süre sonunda kadına ödenmekte ve iddet nafakası ile birlikte boşanan kadının ekonomik bakımdan kimseye muhtaç olmadan belirli bir süre hayatını sürdürebilmesine imkân sağlamaktadır.

Mehir konusunda mahkemeye başvuran kadınlar, daha çok mehr-i müeccelin kadına ödenmesi veya miktarı konusunda olmuştur.

Sicilde en eski kayıtlardan biri olan 3 Ramazan 943 / 13 Şubat 1537 tarihli belgede, Halil bin İbrahim'in zevcesi Fatma bint-i Hüseyin'i boşadığını ve ona önce 40, daha sonra da 15 sultanî altın verdiği ifade edilmektedir. Kayıttan anlaşılan 40 sultanî altının mehr-i müeccel ve 15 sultanî

altının da iddet nafakası¹ olduğu tahmin edilmektedir (HŞS, nr. 1, s.38, belge 376). Kadı huzurunda sicile yapılan bu kayıta, Halil bin İbrahim'in karısını ric'î (tek talakla) boşadığı belirtilmektedir. Böyle bir durumu kadın ve erkek isteselerdi mahkemeye intikal ettirmeyebilirlerdi. Ancak bu durum kadının aleyhine bir sonuç doğururdu. Mahkemeye bildirmekle, Fatma bint-i Hüseyin kanunların kendisine tanıdığı yasal hakları bir nevi garanti altına almıştır.

Sicildeki bazı kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, eşler arasında meydana gelen boşanmadan sonra, kadının mehr-i müeccelini kocasından talep ettiği halde alamadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda boşanan kadın hakkını aramak amacıyla mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Şumeysâniye Mahallesi sâkinelerinden Eflâ bint-i Ali 2 Rebiu'l-ahir 962 / 24 Şubat 1555 tarihinde Halep Şer'iyye Mahkemesine başvurarak, kocası Zeyn bin Ebubekir'in kendisini üç talakla boşadığını, ancak mehr-i müeccel olan beş sultanî altın alacağı olduğunu belirtmiştir. Zeyn bin Ebubekir'e sorulduğunda, mehr-i müeccelini ödediğini, herhangi bir alacağı olmadığını ifade etmiştir. Ancak mehr-i müeccelini ödemediği Hüseyin b. Mahmud ve Muhammed bin Ali'nin şahadetleriyle ortaya çıkmıştır (HŞS, nr. 1, s.212, belge 2169).

2.3. Talak

Talak, evlenme akdi ile eşler arasında sâbit olan hukukî bağın ortadan kaldırılmasıdır. Bu tarife göre, kocanın tek taraflı irade beyanıyla yaptığı boşanma, eşlerin karşılıklı rızalarıyla yapmış oldukları boşanma ve hâkimin kararıyla meydana gelen boşanmadır. Hepsisi de müşterek hükümlere tabidirler. Birçok çeşidi olan boşanmanın, en çok görülen kısmı muhala'a ve adlî boşanmadır (tefrîk). Adlî boşanmadan olan kocanın gaipliği, hem kendisinden haber alınamayan ve ölü mü sağ mı olduğu bilinmeyen mefkûdun (kocanın) ve hem de evini terk edip giden, hayatta olduğu halde evine gelmeyen kocanın durumu söz konusudur. Bu durumda Hanefî Mezhebi görüşünün uygulamasının kadını mağdur ettiği açıktır. Zira seksen doksan yaşa kadar bekleme süresi belirtilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde bu konuda Hanefî Mezhebinin bu görüşü uygulanmamıştır. Buna karşılık olarak Şafî Mezhebinin görüşü uygulanmıştır. Zira Şafî Mezhebinde bu süre dört beş yıl sınırlıdır (Aydın, 1985, s. 43-47; Cin, H. ve Akgündüz, A. 1989, s.89, 98-99).

Şaban 962 / Haziran-Temmuz 1555 tarihli sicildeki bir kayıta, Bab-ı Kınnesrîn Mahallesi'nden oturan Şakra bint-i Muhammed, kocası Boyacı Ali bin Şehabeddin aleyhine mahkemeye giderek boşanma davası açmıştır. Davanın gerekçesi olarak, kocasının dört yıldır evden ayrıldığını ve eve gelmediğini uzakta kaldığını, ayrıca bu süre içinde kendisini de nafakasız bıraktığını ifade etmiştir. Şakra bint-i Muhammed'in mahkemeden, İmam Şafî mezhebine göre nikâh akdinin feshedilmesi talebinde bulunmuştur.² Mahkemede bulunan Şafî hâkim de Şakra bint-i Muhammed'in isteği doğrultusunda, Şafî Mezhebine göre karar vermiş ve nikah akdini fesh etmiştir (HŞS, nr. 1, s.1, belge 5).³

¹ **İddet**; Talak, fesih ve ölüm gibi bir sebeple evlenmenin sona ermesi halinde, kadının başka biri ile evlenmeden beklemesi gereken müddete iddet denir. Hanefî hukukçulara göre, **iddet nafakası**; ric'î ve bâin talak ve hatta bazı istisnalar bulunmakla birlikte fesih iddeti bekleyen kadının yiyecek, giyecek ve mesken gibi ihtiyaçlarının kocası tarafından giderilmesine denir (Cin, H. ve Akgündüz A. 1989:7).

² Söz konusu bu kayıttan, Şakra bint-i Muhammed'in kendi hakkını savunacak derecede hukuk bilgisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yine o dönemde mahkemelerde davacılar (kadın olsun erkek olsun) kendi hakkını sorgulama hakkı tanıyan devletin iradesi olduğu da açıktır. Zira mahkemede Şafî Mezhebine mensup ve ona göre karar verecek kadıların bulunması, hukukî kazanımlar bakımından oldukça önemlidir.

³ Ayrıca aynı gerekçelerle Halep Mahkemesince verilen tefrîk kararı için bakınız, HŞS, nr. 1, s.14, belge 124; HŞS, nr. 1, s.15, belge 136; HŞS, nr. 1, s.231, belge 2341.

İslâm hukukunda boşanma çeşitlerinden biri de muhâleadır. Muhâlea, fıkıhta kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eder. Karşılıklı anlaşmayla gerçekleşmesi sebebiyle bu işleme muhâlea adı verilir (Aydın, 1985, s. 42-43; Atar, 2005, s. 399).

Halep Şer'iyeye Sicillerinde görülen boşanma çeşitlerinden biri de muhâlea yoluyla boşanmadır. 28 Ramazan 961 / 27 Ağustos 1554 tarihinde Sittu'l-munâ bint-i Ahmed mahkemeye başvurarak kocası Serminli Yahya bin Hacı Ebubekir'den muhâlea yoluyla boşanmayı talep etmiştir. Sittu'l-munâ bint-i Ahmed mahkemede, muhâlea karşılığı olarak, kocasından mehr-i müeccelden dolayı alacağı olan on sultanî altından vazgeçtiği gibi, sekiz sultanî altın daha vermeye razı olmuştur. Mahkeme hâkimi, karı kocanın karşılıklı olarak anlaşarak boşanmayı kabul ettiklerinden, o da karı kocanın bu kararını onamıştır. Bununla beraber, hem o güne hem de geleceğe yönelik ibra-i zimmette⁴ bulunulmuştur (HŞS, nr. 1, s.254, belge 2489. Ayrıca bakınız, HŞS, nr. 1, s.231, 254, belge 2341, 2489).

Boşanma her nasıl olursa olsun mahkemeye başvurarak birbirleri ile ilişkileri ve alacak verecekleri olmadığına dair ibrâ-i zimmet yaptıkları görülmektedir. Süveyka Ali Mahallesi'nden Murad bin Abdullah, zevcesi Abdullah'ın kızını üç talakla boşamış ve karı-kocadan her biri, her tür hak, dava, mehir, iddet nafakası ve karı-kocalıkla ilgili diğer her türden hakları konusunda bir diğerinden herhangi bir talepte bulunmayacağı beyanında bulunmuşlardır. Ayrıca kadının başka bir kocayla nikâh kıymadığı sürece artık eski kocasına helal olmayacak notu da kadı tarafından düşülmüştür (HŞS, nr. 1, s.6, belge 47).⁵

3. Vekâlet Tayini

Sözlükte vekâlet, hıfz etmek, teslim etmek, itimat etmek ve tefvîz etmek anlamlarına gelir. İstılahta vekâlet, bir kimsenin kendisinin de yapabileceği muamelattan bir işin başkasına havale edilmesi, onu kendi yerine ikâme eylemesi demektir. Vekil tabiri erkeğe de kadına da teşmil olunur. Eski hukukumuzda vekâletin birçok çeşidine rastlamaktayız. Vekâlet-i Mutlaka; bir şarta veya kayda bağlı olmayan vekâlet. Vekâlet-i muallâka; her hangi bir şarta bağlı vekâlet. Vekâlet-i Mukayyed; bir şarta ve belirli bir zamana bağlı vekâlet. Vekâlet-i Hassa; belirli bir iş için verilen vekâlet. Vekâlet-i Amme; Birçok işi yapmak için verilen vekâlet.⁶ Söz konusu bu vekâletlerin büyük bir kısmına Halep bir numaralı Şer'iyeye Sicilinde rastlanmak mümkündür.

Vekâletin şartları üçe ayrılır. Müvekkilde aranan en önemli şart, yapılanmasını istediği iş ve tasarrufu, bizzat yapabilme ehliyet ve yetkisine hâiz olmasıdır. Vekilin ise mümeyyiz olması yeterlidir, bâliğ olması şart değildir. Ayrıca tevkîlden haberdâr olması ve vekâlet konusunun malumiyeti de aranan şartlar arasındadır. Akdın konusu hakkında genel kural şudur ki; bir şahıs bizzat yapabileceği hususlar ve muamelelere dair her şeyin ifâ ve istifasında başkasını tevkîl edebilir (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, Dersaadet 1285, s. 456-467; Ali Haydar Efendi, 2017, s. 2462-2494).

⁴ **İbrâ-i zimmet;** Sözlük anlamı temize çıkarmak demektir. Bir kimseyi bir davadan, hak talebinde bulunmaktan vazgeçmektir. Şer'iyeye sicillerinde çok sayıda örneklerine rastlamak mümkündür. Ayrıca, bir alacaklının alacağından vazgeçmesi ve haklarından feragat etmesi demektir (Akgündüz, 2018, s.556; Sâmî, 2015, s. 65).

⁵ Boşanma ve çeşitleri ile ilgili olarak 1 numaralı Halep Şer'iyeye Sicilinde şu belgelere de bakılabilir: HŞS, nr. 1, s.14, belge 124; HŞS, nr. 1, s.15, belge 136; HŞS, nr. 1, s. 12, belge 108; HŞS, nr. 1, s. 52, belge 521; HŞS, nr. 1, s. 86, belge 793; HŞS, nr. 1, s. 89, belge 806; HŞS, nr. 1, s. 135, belge 1432; HŞS, nr. 1, s. 223, belge 2270; HŞS, nr. 1, s. 230, belge 2337.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız, (Döndüren, 1993: 546-556) (Akgündüz, 2018: 1311).

Bir numaralı Şer'iyye Sicilinde Halepli birçok kadına, alacak ve borçlanma, satış, miras davalarında, kocasına verilen umumî vekâletler, kocasında olan alacağını tahsil etmek ve bunlara benzer çeşitli konularda vekâlet verilmiştir. Kısacası söz konusu sicilde, vekâlet çeşitlerinden olan vekâlet-i mutlaka, vekâlet-i muallâka, vekâlet-i mukayyed, vekâlet-i hassa ve vekâlet-i amme gibi çeşitlerini görmek mümkündür.

Kocasının mirasının yasal vasisi olan ve vasiliği yasal olarak da mahkemece tespit edilen gayrimüslim Meyyâs'ın zevcesi Meryem, Bîmâristân-ı Nûrî vakıflarının câbisi Muhammed bin Yusuf'u, davayı dinleme ve mirasla ilgili cevapları verme konusunda vekil tayin etmiştir. Bu vekil tayin işlemine Ali bin Muhammed ve Ali bin Abdullah şahitliğinde gerçekleşmiştir (HŞS, nr. 1, s. 4, belge 35).

Naciye bint-i Ahmed, Cubeyl Mahallesi'nden İbrahim bin Hasan'ı tüm yasal işlerinde vekil-i mutlak tayin etmiştir. Söz Konu vekil tayin işlemi, Ömer bin Yusuf ve Saadeddin bin Muhammed'in şahitliğinde gerçekleşmiştir (HŞS, nr. 1, s. 6, belge 52).⁷ Naciye bint-i Ahmed'in İbrahim bin Hasan'a vermiş olduğu mutlak vekâleti, akla iki ihtimali getirmektedir. Naciye bint-i Ahmed'in ya yaşlı olmasından veya kendisinin ticaret yaptığını ve yoğunluğundan dolayı İbrahim bin Hasan'a mahkemede işlerini takip için onu vekil-i mutlak tayin ettiği anlaşılmaktadır.

Halepli kadınların bazen verdikleri mutlak vekâletten istisna tuttukları konular da olmuştur. 4 Rebiü'l-ahir 962 / 26 Şubat 1555 tarihli kayıta Fâtıma bint-i Yahya, Tel Arânîn Mahallesi'nden Hilâl bin Muhammed ve Yunus bin Ahmed'in şahitliğinde, dayısı Ali bin Hilâl'e, kendisini evlendirme konusunda, tasarruf hakkı dışında, mutlak olarak vekâlet vermiştir (HŞS, nr. 1, s. 208, belge 2129). Bu kayıta akla gelen ilk şey, Fâtıma bint-i Yahya, dayısı Ali bin Hilâl'in kendisini istemediği biri ile evlendirmesin diye evlendirme yetkisini dayısına vermemiştir.

İlginç bir vekâlet çeşidi de, 19 Ramazan 962 / 7 Ağustos 1555 tarihinde Yahudi Bedriye bint-i Halîfe(?), Halep Mahkemesine başvurarak Bendere Mahallesi'nden Şahâbeddin bin Yahya'yı, aleyhine olanlar dışında, lehine olan her konuda yasal vekil tayin etmiştir (HŞS, nr. 1, s. 218, belge 2225).

4. Alacak-Verecek, Borçlanma, Rehin Bırakma ve Kefalet

Kaynaklarda satım akdi, malı malla değişmek diyerek tanımlanmaktadır. İslâm hukukunda satım akdinin asıl ismi, bey' u şirâ' yani alım-satım akdidir. Eski hukukumuzda satım akdi, borçların genel hükümlerini de ihtiva edecek şekilde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Nitekim Mecelle 303 maddelik birinci kitabını satım akdine tahsis etmiştir (Mecelle, s. 37-85; Ali Haydar Efendi, 2017, s. 200-428; Bilmen, 1976, s. 5; Cin, H. ve Akgündüz A. 1989, s.217).

Borçlanma bazen zimmet borcuna, bazen ayne, bazen de işe taalluk eder. Borç (دين): Zimmet borcu dediğimiz ve borçlunun ödemeyi taahhüt ettiği nakit veya borçlunun zimmetinde bulunan misli eşya karşılığında kullanılır. Ayn (عين):Borcun mahalli akar, hayvan gibi muayyen bir ayn olursa borç aynen taalluk eder. İş (عمل): İş borçlanması işçinin akit konusu olan işi yapması anlamındadır (Mecelle, s.45; Ali Haydar Efendi, 2017, s. 226-228; Cin, H. ve Akgündüz, A., 1989, s. 163).

⁷ Aynı konu ile ilgili olarak diğer vekâlet işlemleri için bakınız; HŞS, nr. 1, s. 8, belge 75; HŞS, nr. 1, s. 9, belge 87; HŞS, nr. 1, s. 13, belge 115; HŞS, nr. 1, s. 16, belge 144; HŞS, nr. 1, s. 31, belge 293; HŞS, nr. 1, s. 33, belge 312; HŞS, nr. 1, s. 53, belge 539; HŞS, nr. 1, s. 102, belge 910; HŞS, nr. 1, s. 122, belge 1197. Bunlara benzer birçok kayıt bulunmaktadır.

Bu konuda Halep Şer'iyeye Sicillerinde onlarca örnekte kadınların borç aldıkları, kefalet karşılığında borç verdikleri veya borç karşılığında rehin bıraktıkları görülmektedir. Bu işlemlerin tamamı mahkemede kadı ve şahitler huzurunda yapılmaktaydı.

Zekeriya'nın kızı (kızın ismi okunamamıştır), Haccâc Mahallesi'nden Muhammed bin Abdullah'ın kendisine 17 sultanî borçlu olduğunu, bunun 5 sultanîsini aldığını ve geriye her ay bir sultanî taksitle ödenmek üzere 12 sultanî kaldığını ikrar etmiş ve bu durum, hâkim ve şahitler huzurunda zapt edilmiştir (HŞS, nr. 1, s. 8, belge 72). Zapt tutanağından anlaşılan Zekeriya'nın kızının kendisinin bi'z-zat kadı huzuruna gitmiş olmasıdır. Ayrıca hali vakti yerinde olan Halepli bir hanımın, akrabası olup olmadığı bilinmemekle beraber, başka bir erkeğe borç para vermesi, Haleb'de kadınların ticaretin içinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Zımmî Şehlâ bint-i Yakob, Kurbetu'l-Gurebâ Mahalle'sinde oturan oğlu Abdullah'a ait 11 sultanî altın borcu olduğunu ikrar etmiştir. Söz konusu bu ikrar kadı ve şahitler huzurunda kayda geçmiştir (HŞS, nr. 1, s. 10, belge 95). Bu kayıttan zımmî Şehlâ'nın oğlunun Müslüman olduğu anlaşılmaktadır.

Evâhir-i Receb 962 / 10-20 Haziran 1555 tarihinde, Semerci Cemaleddin'in karısı Fatıma bint-i Ömer'in Yunus bin Hacı Ahmet'ten 13 sultanî altın ve 30 süleymaniye gümüş kıt'a borçlu olduğunu iddia etmiştir. Mahkeme kaydındaki ifadeye göre, Fatıma hatunun, Yunus bin Hacı Ahmet'te satmış olduğu kumaş ve çûha bahasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Fatıma hatunun dava vekili Yusuf bin Abdullah, borçlu Yunus bin Hacı Ahmet aleyhine açmış olduğu davada, davalı iddiayı reddetmiş ve iddiayla ilgili hiçbir şey bilmediğini söylemiştir. Bunun üzerine kadı, davacıdan yasal delil talep etmiştir. Bunun üzerine getirilen şahitlerin şahadeti üzerine alacak davası ispat edilmiştir. Bu durum hâkim tarafından tespit edilerek, gereğince hüküm verilmiştir (HŞS, nr. 1, s. 70, belge 679).

9 Zî'l-ka'de 956 / 29 Kasım 1549 tarihinde Ferec bint-i Abdullah, kölesi Türkmen Dermiş bin Veli'ye ait 14 sultanî borca karşılık, 5 kumaşın (şâş) rehin olarak bulunduğunu ikrar etmiştir. Kölesi Dermiş'in talebi üzerine mahkemeye giden Ferec bint-i Abdullah, bu durumu kayıt altına alınmasını sağlamıştır (HŞS, nr. 1, s. 134, belge 1418).⁸ Söz konusu bu kayıta iki konu ön plana çıkmıştır. Birincisi, XVI. yüzyılın ortalarında Halepli kadınların kendilerine ait kölelerinin olduğudur. Diğeri ise, öyle anlaşılıyor ki köleler azat olmaları için para biriktiriyor olmalarıdır. Her ne kadar parasını, efendisi Ferec bint-i Abdullah'a vermiş olsa bile bu durumu mahkemede tescil ettirme ihtiyacı hissetmiştir.

5. Gayr-i Menkul Alım-Satımı ve Kiralama

Halep Şer'iyeye Sicillerinde kadının ev, köşk, konak, hayvan barınağı, su kuyusu, bağ ve bahçe gibi çeşitli gayrimenkul emlakın alım satımıyla ilgili olarak mahkemeye ya bizzat veya vekili aracılığıyla başvurduğu bilinmektedir. Bununla beraber, iş kadını olduğu tahmin edilen bazılarının iş yeri kiraladıklarını veya kendi iş yerlerini kiraya verdikleri de görülmektedir. Satılan veya satın alınan gayrimenkullerin içinde nelerin bulunduğu ayrıntılı bir şekilde mahkemede kadı ve şahitlerin huzurunda sicile kaydedilmiştir. Hatta satılan bağ ve bahçede bulunan ağaçların adedi ve ne ağacı oldukları ayrıca belirtilmiştir.

⁸ Alış-veriş, borç verme veya borç alma, rehin bırakma ve kefalet gibi konular hakkında birçok kayıt bulunmaktadır. Bunlar için bakınız, HŞS, nr. 1, s. 42, belge 416; HŞS, nr. 1, s. 52, belge 522; HŞS, nr. 1, s. 74, belge 702; HŞS, nr. 1, s. 77, belge 729; HŞS, nr. 1, s. 97, belge 855; HŞS, nr. 1, s. 98, belge 875; HŞS, nr. 1, s. 103, belge 917; HŞS, nr. 1, s. 104, belge 935; HŞS, nr. 1, s. 106, belge 952; HŞS, nr. 1, s. 109, belge 1005; HŞS, nr. 1, s. 112, belge 1043; HŞS, nr. 1, s. 135, belge 1433; HŞS, nr. 1, s. 137, belge 1475; HŞS, nr. 1, s. 140, belge 1511.

Kadınların gayrimenkul alım satımı ve kiralaması XVI. yüzyılın ortalarında Halep Şer'iyye Sicillerinde bol miktarda görülmektedir. Bir kadının, erkek birisiyle gayr-i menkul alım satımı veya kiralama işlemi yaptığı gibi, aynı işlemi diğer bir kadınla da yapabiliyordu. Abdulaziz bin Mahmud'un zevcesi Sârâ bint-i Ahmed, Bâhistiya Mahallesi'nden Muhammed bin Ahmed'in zevcesi Emniye bint-i Ahmed'den, odalar, su kuyusu ve üstü açık avludan, kendisine ait olan kısmı 15 sultanî altın karşılığında satın almıştır ve paranın tamamı peşin ödenmiştir. 18 Muharrem 943 / 7 Temmuz 1536 tarihli diğer bir örnekte ise, Tavus bint-i Reşid el-Kurdî, Kürtler Mahallesi'nde ikamet eden Bîrnâd bin Halil el-Kurdî'den, aynı mahallede bulunan ve üstü açık avlu, ırakî tarzda iki oda, bir mutfak, bir su kuyusu, menâfi' ve şer'î hukûkî müştemilatı bulunan konağın tümünü, 20 sultanî karşılığında satın almış ve meblağın tamamını peşin ödemiştir (HŞS, nr. 1, s. 10, belge 96; HŞS, nr. 1, s. 25, belge 237; HŞS, nr. 1, s. 31, belge 288; HŞS, nr. 1, s. 44, belge 438; HŞS, nr. 1, s. 48, belge 481; HŞS, nr. 1, s. 50, belge 505; HŞS, nr. 1, s. 55, belge 557). Örneklerde görüldüğü gibi, bazen hem alıcı ve hem satıcının kocaları olmasına rağmen, mahkemede işlemleri bizzat kendileri görmüştür. Bu örnekler gösteriyor ki, o dönem için kadının kendi özel mülkiyetinde bulunan maldan, kocasına danışmadan, istediği gibi tasarruf edebilmiştir.

Halep Şer'iyye Sicillerinde kadının kendisine ait gayrimenkulünü kocasına sattığı ve bu satış işlemi mahkemede tescil ettirdiği satış akdinin mahkemeye yansıdığı da görülmektedir. 11 Şaban 943 / 23 Ocak 1537 tarihinde, Süveyka Hatim Mahallesi'nden Hasan bin Ahmed zevcesi Aişe bint-i Masmacı Muhammed'den Trablus'da bulunan ve çeşitli meyve ağaçlarından oluşan bahçenin tümünü 12 sultanî altın karşılığında satın almıştır. Kocasına 12 sultanî altını teslim etmiş ve bu durum mahkemede kayıt altına alınmıştır (HŞS, nr. 1, belge 326; HŞS, nr. 1, s. 57, belge 583; HŞS, nr. 1, s. 77, belge 727; HŞS, nr. 1, s. 86, belge 796; HŞS, nr. 1, s. 87, belge 798; HŞS, nr. 1, s. 101, belge 901; HŞS, nr. 1, s. 109, belge 1003; HŞS, nr. 1, s. 117, belge 1117).

Halepli kadınlar kendilerine ait emlakın alım satımını yaptıkları gibi, bazı gayrimenkulleri kiraladıkları da görülmüştür. 19 Cemaziye'l-ülâ 962 / 11 Nisan 1555 tarihinde, Emine bint-i Muhammed, Halep Kalesi mustahfizlarından Hüseyin Bey bin Veli'den Altınboğa mevkiinde bulunan konağın tamamını üç yıl süreyle, aylık 10 süleymanî gümüş kıt'a ücretle kiralamış, teslim almış ve yasal olarak bu durum mahkemede kayıt altına alınmıştır (HŞS, nr. 1, s. 60, belge 606; HŞS, nr. 1, s. 110, belge 1016; HŞS, nr. 1, s. 118, belge 1130).

Söz konusu tarihlere ticarî ilişkiler çerçevesinde Halep Şer'iyye Mahkemesine başvuran kadınların birçoğu, gayrimenkul alım satımı veya kiralama işleminin büyük bir kısmı dâr (ev) (HŞS, nr. 1, s. 158, belge 1664; HŞS, nr. 1, s. 163, belge 1711; HŞS, nr. 1, s. 214, belge 2185), dükkân (HŞS, nr. 1, s. 146, belge 1574), bağ (HŞS, nr. 1, s. 164, belge 1712) ve sair emlakın alış veya satışları olmuştur.

Mahkemeye başvuran kadınların o günkü koşullarda zengin sayılabilecek nitelikte oldukları anlaşılmaktadır. Günümüzde dahi ticaretin yoğun olduğu bir yerden dükkân sahibi olmak veya ticarî menkul emtianın alım satım yeri olan han sahibi olması veya kiralaması onun varlıklı birisi olduğunu gösterir. XVI. yüzyılda Osmanlı'nın ticaretin yoğun olduğu şehirlerden biri olan Halep'de bir kadının han ve dükkânlarının bulunması, zengin birisi olarak nitelendirilirdi.

Halepli Sitti Hatun Halep'te Salahiye Medresesi karşısında bulunan ve Seyyid Hanı olarak bilinen hanın dörtte birini 60 sultanî peşin, 20 sultanî ise daha sonra vermek üzere toplam 80 altın sultanî para ile üç yıllığına Hacı Ebubekir b. Hacı İzzettin'e kiraya vermiştir. Söz konusu durum Halep

Mahkemesinde kadı tarafından 18 Şevvâl 962 / 5 Eylül 1555 tarihinde sicile işlenmiştir (HŞS, nr. 1, s. 157, belge 1656).⁹

XVI. yüzyılın ortalarında Halepli kadınların üzüm bağı ve meyve ağacı bulunan tarlalarını Müslim veya gayri Müslimlere kiraya verdikleri veya sattıkları görülmektedir. Subaşı Ali bin Kemal, Berber Hüsrev bin Abdullah'ın karısı Süteyte bint-i Halil er-Ressâm'dan 280 üzüm asması bulunan bağı 12 altın sultanî karşılığında satın almıştır. Bu satış akdi Halep Mahkemesi'nde 26 Şevvâl 962 / 13 Eylül 1555 tarihinde tescil edilmiştir (HŞS, nr. 1, s. 164, belge 1712).¹⁰

1549-1565 tarihleri arasında Halep'te kadınların evlenme boşanmadan sonra, en fazla mahkemeye başvurdukları konulardan biri de gayr-i menkul alım satım işlemi kayda geçirme olmuştur. Söz konusu işlemlerin tamamını bir makale çerçevesinde işlemek elbette mümkün değildir. Ancak örneklerle konu açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak şu konu rahatlıkla ifade edilebilir, Halep'te gayr-i menkullerin alım satımında, toplumun diğer fertleri gibi, kadınların da yaptıkları işlemleri tescil ettirmek için bir birey olarak rahatlıkla mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Bu da bize, iktisadî hayat içinde kadının toplumda etkin olduğunu göstermektedir.

6. Miras Davaları

Hem eski hem yeni sistemde aynı muhtevaya sahip olan bir hukuk disiplindir. Ölen gerçek şahsın terekesinin kimlere, nasıl ve ne şekilde intikal edeceğini tayin ve tespit etmek miras hukukunun konusunu teşkil eder. Miras hukukunun konusuna günümüzdeki anlamıyla ölüme bağlı tasarruflar da dâhildir (Akgündüz, 2018:845).

Mülkiyet hakkını tanıyan bütün hukuk sistemlerinde olduğu gibi, özel mülkiyeti tanıyan İslam hukukuna göre de miras bir hak olarak kabul edilmiştir. Ölen kişinin miras olarak bıraktığı mal varlığına ise tereke denmektedir. Diğer bir ifade ile aynı anda başkasının hakkı bulunmayan bütün mallardır. Fıkhî bir terim olarak irs ve miras, ölen bir kimsenin mal varlığının akibetini düzenleyen kuralların bütünüdür (Schacht, 1919, s. 350-359; Karaman, 1986, s. 357-364; Cin, H. ve Akgündüz, A. 1989, s. 115-123; Aktan, 1992, s. 428-429; 2020, s. 143-145). İslâm hukukunun en karmaşık meselelerinden biri olan miras konusunun ana umdelerini Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetler, Hz. Peygamberin birtakım hadisleri, icma ve kıyas-ı fukahaca belirlenmiştir. Bununla beraber, Osmanlı tatbikatında birçok miras davası mahkemelere intikal etmiştir. Ancak bunların tamamını anlaşmazlık olarak almak mümkün değildir. Her ne kadar mahkemeye intikal eden miras davalarının bazıları anlaşmazlık sonucu olsa da, büyük bir kısmı durumu tespit etmek amacıyla mahkemeye başvurulmuştur.

Halep Şer'iyye Mahkemesine intikal eden miras davalarında, en az erkekler kadar kadınların da mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Söz konusu davaların büyük bir kısmı kendilerine veya bir başkasına intikal eden mirasın ikrarı ve bera-i zimmet kararlarıdır.

Altınboğa Mahallesinde Sittu'l-ayş bint-i Yunus, 10 Şa'bân 943 / 22 Ocak 1537 tarihinde merhum İbrahim bin Ömer'in mirasının vasisi, Cub Esedullah Mahallesinden Abdulaziz bin Ömer el-Ulebî aleyhinde açtığı davada, İbrahim'in çocuklarına bıraktığı mirastan 20 sultanî altını ve 30 gümüş kıt'a olduğunu ve bu miktarın çocukların payı olduğu iddia etmiştir. Davalıya bu durum

⁹ Benzer bir han satışı da 21 Ramazan 962 / 9 Ağustos 1555 tarihinde Turbetu'l-Gurebâ Mahallesi'nden Fatıma bint-i Ahmed, Ferâfire Mahallesi'nden Hasan bin Abdullah'tan, Emsâtiye Pazarı'nın başında bulunan ve 16 mahzen ve 4 dükkân içeren kapalı çarşının tümünü 200 sultanî karşılığında satın almıştır. (HŞS, nr. 1, s. 222, belge 2265).

¹⁰ Benzer bir satış akdi de Hristiyan Kikör bin Bersah'ın, Muhammed bin Ahmed er-Rûmî ve zevcesi Neclâ bint-i Muhammed'ten nar ağacı bulunan bir tarlayı satın almıştır (HŞS, nr. 1, s. 190, belge 1939).

sorulduğunda zikredilen miktarı ikrar etmiş ve buna binaen kayıt tutulmuştur (HŞS, nr. 1, s. numarasız, belge 321).

Aynı sayfada bulunan ve aynı tarihli diğer bir belgede ise, Sittu'l-ayş bint-i Yunus, Abdulaziz bin Ömer el-Ulebî'den kızı Fatıma'nın mirasından kendi payına düşen 20 sultanî altını ve 30 süleymanî gümüş kıt'a aldığını ikrar etmiş ve ibra-i zimmet gerçekleşmiştir (HŞS, nr. 1, s. numarasız, belge 324).

Yukarıda zikredilen iki belgede aynı şahıslarla ilgili olmakla beraber, aslında iki ayrı davadan söz edilmektedir. İlk belgede Sittu'l-ayş bint-i Yunus, vefat eden damadı İbrahim bin Ömer'in çocuklarına vasilik yaptığından dolayı, çocuklarının hakkı olan mirası talep etmiştir. Diğer belgede ise, Sittu'l-ayş bint-i Yunus'un daha önceden vefat ettiği anlaşılan İbrahim bin Ömer'in eşi ve kendi olan kızı Fatıma'nın mirasından anneye düşen hisseyi talep ettiği anlaşılmaktadır.

Miras yoluyla kendilerine intikal eden gayr-i menkullerin tespiti amacıyla mahkemeye başvuran Halepli kadınlar, buradan aldıkları belgelerle istedikleri kendi mallarına tasarruf etmişlerdir. Bu davalardan birinde, Kemâlettin el-Hallâvî'nin zevcesi Fatıma bint-i Muhammed Beyâza Mahallesi'nde bulunan evin babasından kendisine kaldığını mahkemede belirtmiştir. Şahit olarak mahkemede bulunan Muhammed'in eşi Aişe bint-i Hüseyin¹¹ bu durumu tasdik etmiştir (HŞS, nr. 1, s. 132, belge 1379; HŞS, nr. 1, s. 132, belge 1380).¹²

Miras konusunda mahkemeye intikal eden davaların büyük bir kısmı ibra-i zimmet olduğu görülmektedir. 5 Zilkade 962 / 21 Eylül 1555 tarihinde, mahkemeye başvuran Gazele bint-i Abdullah kocası Abdülkerim'den yasal yollarla intikal eden mirasından 316 sultanî altını Zeyneddin bin Ahmed'ten aldığını beyan etmektedir. Mahkeme kaydından anlaşıldığı kadarıyla, Zeyneddin bin Ahmed, Gazale hanımın babası öldüğünde râşid olmadığından, hem Gazele hanıma ve hem de babasından intikal eden mirasa vasilik yapmıştır. Buna karşılık olarak mirastan 16 sultanî altın harcadığı belirtilmektedir. Bu durum kadı huzurunda kayda geçilerek ibra-i zimmet yapılmıştır (HŞS, nr. 1, s. 169, belge 1753).¹³

Halep mahkeme kayıtlarında dikkat çeken bir diğer miras davası da 8 Zilkade 962 / 24 Eylül 1555 tarihli Cellum Mahallesinde geçen davadır. Kardeşler arasında çıkan miras anlaşmazlığıdır. Sera bint-i Muhammed, annesi Halime bint-i Abdurrahman'ın terekesinden intikal eden Cellum Mahallesindeki evde hissesi olduğunu ifade ederek, mahkemeye başvurmuştur. Ancak kardeşleri Abdurrahman, Yusuf ve Alaaddin'in anneleri hayattayken, kardeşler olarak kendi kazançları ile söz konusu evi satın aldıklarını şahitler huzurunda ispat etmişlerdir. Böylece Sera bint-i Muhammed'in evde herhangi hakkının olmadığı mahkemece tescil edilmiştir (HŞS, nr. 1, s. 274, belge 2656).

7. Metrukâtını Vasiyet Etmek

İslam hukukçuları, vasiyeti, sonucu ölümden sonra meydana gelmek üzere bir mal, alacak veya menfaatin karşılıksız olarak başkasına temlikî olarak tarif etmektedirler (Akgündüz, 2018:1306). Gerek eski hukukumuzda ve gerekse yeni medeni hukukumuzda yeri olan vasiyet, günümüzde de çok yönlü olarak kullanılmaktadır. İster menkul olsun, ister gayr-i menkul olsun kendine ait mal varlığını, meriyetteki yasaların öngördüğü şekilde vasiyet etmesi, kadı sicillerinde çokça rastlanan bir konudur.

¹¹ Fatıma'nın Muhammed'in kızı olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Muhammed'in eşi Aişe bint-i Hüseyin ya annesi veya üvey annesidir.

¹² Benzer diğer bir belge için HŞS, nr. 1, s. 109, belge 1002.

¹³ Aynı manada diğer ibra-i zimmet davaları için bakınız, HŞS, nr. 1, s. 169, belge 1754; HŞS, nr. 1, s. 262, belge 2550.

20-29 Receb 962 / 10-19 Haziran 1555 tarihinde, Şeyh Muhammed'in zevcesi Fatıma bint-i Ahmed, akli başında, sağlığı yerinde ve kendi rızasıyla, elindeki tüm gayr-i menkul eşyasını, terzi Hacı Muhammed'in karısı ve aynı zamanda kızı olan Hatice'ye vasiyet etmiştir. Vasiyet edilen malların sayımı ve fiyatlandırılması da mahkemece yapılmıştır. Buna göre, altın yaldızlı ve üzerinde siyah atlas buluna kaneviçe,¹⁴ gümüş halhal, iki adet firuze taşlı altın yüzük, iki yorgan, iki yatak, bir gümüş leğen, bir bakır desti, iki bakır ibrik, iki bakır sahan, üç halı, üç kilim, iki adet tiftik yaygı ve diğer elbise bulunmaktadır. Bunların toplam değeri ise, 20 sultanî tuttuğu tespit edilmiştir. Hazır bulunan tarafların huzurunda bu durum mahkemede kayıt altına alınmıştır (HŞS, nr. 1, s. 70, belge 682).

8. Nafaka Davaları

Nafaka, aile hukuku veya mülkiyet ilişkisinden doğan bakım yükümlülüğü ve bu kapsamda yapılan harcamalar anlamında fıkıh terimidir. İslâm hukukunda nafaka kavramı ve yükümlülüğünün aile hukukuyla sınırlı olmadığı, günümüz hukuk düşüncesinde üzerinde önemle durulup geliştirmeye çalışılan sosyal adalet, hayvan hakları ve çevrenin korunması kavramlarını çağrıştıracak şekilde düzenlemeler yapılarak kişinin sorumluluğu altında bulunan diğer insanların ve hatta canlı olmayanların ve verimliliklerini devam ettirebilmek için yapılması gereken harcamaları da kapsadığı görülmektedir (Erbay, 2006:282).

Halep şer'iyeye sicillerinde nafaka konusu tespit edilebildiği kadarıyla aile hukuku ilişkisinden doğan davalardan meydana gelmektedir. Bu da boşanma veya ölüm sonucunda, kendisi veya çocukları için talep edilen nafakadan oluşmaktadır. Söz konusu talep edilen nafaka, ya ayni ile veya karşılığı olan nakit para vererek yapılmaktadır. Diğer davalarda olduğu gibi nafaka davalarında da şikâyetçi olan veya nafaka talep eden kadın, ya bizzat kendisi mahkemeye başvurmakta veya mahkemenin onayladığı vekil aracılığıyla nafaka talep etmekteydi.

3 Şaban 943 / 15 Ocak 1537 tarihinde, Sittülkül Hatunun yasal vekili olan babası Musa, kızının kocası olan Osman bin Ömer'den iki aylık nafaka tutarı olan 60 gümüş kıta alacağı olduğunu iki şahit ve kadı huzurunda belirtmiştir. Bu durum kadının tensibiyle kayıtlara geçmiştir (HŞS, nr. 1, s. 32, belge 305). Talep edilen nafakanın söz konusu Sittülkül Hatuna verilip verilmediği sicilde belirtilmemiştir. Ancak kadı tarafından tespit yapıldığına göre, söz konusu miktarın Osman bin Ömer'den alınarak Sittülkül Hatuna verildiği kanaatindeyiz.

Osmanlı aile hukukunda, genelde İslâm aile hukukunun Hanefî Mezhebi ekolü normları uygulanmıştır. Ancak bazı durumlarda Hanefî Mezhebi'nde işin içinden çıkılmadığı zaman, Şafî, Malikî veya farklı içtihadî yollar denenmiştir. Söz konusu bu çıkmazlardan biri de eşini herhangi bir sebepten dolayı (savaş veya çalışmak için) gurbete gitmiş olanlardan haber alınmıyorsa Şafî Mezhebi uygulaması olarak gâiblik¹⁵ sebebiyle eşler tefrik edilmiştir. Ancak bu durumun resmiyet kazanması Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında 1916'da Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile resmiyet kazanmıştır (Aydın, 1985: 146-148, 202-203).

¹⁴ **Kaneviçe (كربجية)** : Mahallî dilde *kericiyye* yazılan ve okunan kelime giyim kuşam literatüründe *kaneviçe* olarak bilinmektedir. Günümüzde Anadolu'da *kanefçe* olarak da telaffuz edilir. Kaneviçe işi, bir resmi şekillendirmek için x biçimli dikişlerin kullanılması yöntemidir. Bu bakımdan kaneviçe işi kumaş ipliğinin sayıldığı nakış işinde popülerdir ve uygulaması kolaylıkla yapılır. Dikişçiler, dikişlerin bir ebat ve görünümde olmasını sağlamak için iplikleri sayarlar. Kaneviçe işinin bu uygulaması ayrıca sayılı kaneviçe işi olarak adlandırılır. Bazen kaneviçe işi, kumaş üzerinde baskısı yapılmış tasarım üzerinde yapılır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Kanavi%C3%A7e_i%C5%99). Erişim tarihi 23. 08. 2022).

¹⁵ İslam hukuku literatüründe daha çok *mefkûd* tabiri kullanılır. Gâib veya Mefkûd: Kaybolmuş ve hayatta olup olmadığına dair bilgi bulunmayan kimse anlamında kullanılan bir terimdir (Gözübenli, 2003, s. 353).

3 Ramazan 943 / 13 Şubat 1537 tarihinde, mahkeme kaydından anlaşıldığına göre, Hasan bin Muhammed karısı Fatıma bint-i Muhammed'in rızası olmaksızın gurbete gitmiştir. Yine kayıttan anlaşılan eşine geçimini temin etmek için nafaka tayin etmemiştir. Kayıttan uzaklara gittiğinden dolayı, kadıya başvuran kadın, kocanın mefkûd olmasından dolayı karı kocayı tefrik (boşayarak) etmiştir. Bununla beraber kadının bir de küçük kızlarının olması nedeniyle kadı, kocaya boşadığı eşi ve çocuğu için aylık bir sultanî nafaka vermesi gerektiğine hükmetmiştir (HŞS, nr. 1, s. 36, belge 354).

Sicil kaydında birçok nafaka kaydı bulunmaktadır. Bunların bir kısmı geçimini temin edecek kadar yiyecek olduğu gibi, kadının kendisi ve çocukları için elbise parası adı altında nafaka ödemeleri de yapılmıştır. Ayrıca kalabilecekleri bir ev de tahsis edildiği görülmektedir (HŞS, nr. 1, s. 41, belge 401; HŞS, nr. 1, s. 54, belge 552; HŞS, nr. 1, s. 77, belge 724; HŞS, nr. 1, s. 95, belge 841; HŞS, nr. 1, s. 97, belge 854; HŞS, nr. 1, s. 251, belge 2461).

9. Vakıf Yapma ve Vakıflarla Olan İlişkileri

Bir iyilik ve merhamet hareketi olan vakıf, İslâm devletlerinde toplum ve kültür hayatında önemli rol oynayan bir hayır müessesesidir. İslâm tarih ve medeniyetinde önemli olan vakıflar, VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar bütün İslâm ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında son derece etkili olmuşlardır. Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar döneminde beyler, hükümdarlar ve devlet adamları yanında padişah anaları, eşleri, kızları ve torunları da Anadolu'da ve devletin hâkim olduğu her yerde çeşitli konularda vakıflar kurmuşlar, bu yolla topluma hizmet etmişlerdir.

Orhan Bey'in eşi Nilüfer Hatun'un kurduğu vakıfla başlayıp, II. Abdülhamid'in analığı Perestu Valide Sultan'ın kurduğu vakıfla sonlanan yaklaşık altı yüz yıllık tarih içerisinde hemen her dönemde hanım sultanlar tarafından kurulan vakıflar bulunmaktadır.¹⁶ Osmanlı Devleti topraklarında hanım sultanların kurdukları vakıflar olduğu gibi, halktan varlıklı kadınlar da birçok vakıf kurmuşlardır.

Halep'te de birçok kadın vâkıfa rastlamak mümkündür. Ancak tespit edilenlerin tamamı zürri vakıflar cümlesindedir. Halepli vakıf yapan kadınlar miras, mihir ve sair meşru yollarla elde ettikleri mallarını mahkemeye giderek vakıf olarak tescil ettirmişlerdir.

Söz konusu kadın vâkıflardan biri 19 Safer 963 / 3 Ocak 1556 tarihinde Şumeysâniye Mahallesi'nden Abdullah'ın zevcesi Zehra bint-i Ahmed'dir. Zehra bint-i Ahmed Halep mahkemesine bizzat giderek, aynı mahallede kendi mülkü olan ve üstü açık bir avlu, ırakî tarzda iki oda, bir kemerli oda, dut ağacı, zeytin ağacı, menafî ve hukuk'tan oluşan konağını, ikamet hakkı saklı kalmak şartıyla, hayatta olduğu sürece hiçbir ortağı bulunmamak üzere sadece kendisine ait olacak, ölümünden sonra Harem-i Şerîf sakinine, bunun imkânı yoksa Müslüman fakir ve miskinlere bağışlanmak üzere vakfetmiştir. Söz konusu zürri vakfın nâzırlık vazifesini, hayatta olduğu sürece kendisine, fakirlere geçtiğinde ise onlar adına konuşacak kişiye verilmesi şartını getirmiş, vakfa müteveli olarak da Ramazan bin Hüseyin'i atamıştır (HŞS, nr. 1, s. 83, belge 774). Böylece tescil edilen konak, zürri vakıf olarak ayıtlara geçmiştir.

Söz konusu yukarıdaki örnek çerçevesinde, 22 Cemaziye'l-ahir 962 / 14 Mayıs 1555 tarihinde Zemzem bint-i Bedrettin ve 2 Zi'l-kade 961 / 29 Eylül 1554 tarihinde de Hacı Ömer'in karısı Situ'l-Ayşe bint-i Hacı Mustafa kendilerine ait konaklarını aynı şartlarda zürri vakıf olarak bağışlamışlardır (HŞS, nr. 1, s. 245, belge 2424; HŞS, nr. 1, s. 351, belge 3266).

¹⁶ Osmanlı Devleti zamanında Anadolu ve Balkanlar'da vakıf kuran hanım sultanlar için bakınız, (Kala, 2019: 111-142).

10. Menkul Eşya Alım Satımı

Halepli kadınlar evlenme, boşanma, mehir ve benzeri özel hukuka taalluk eden meselelerde mahkemeye başvurarak haklarını aradıkları gibi, menkul veya gayrimenkul alım satımlarında da mahkemeye bizzat başvurarak tescil ettirmişlerdir. 18 Zi'l-kade 956 / 8 Aralık 1549 tarihinde Kara Çavuş'un zevcesi Üns bint-i İsmail Seyf bin Mirdâs'a, siyah tosun boyunduruğunun tümünü 6 sultanî fiyatla sattığını tescil ettirmek amacıyla mahkemeye gitmiş ve ondan bunu teslim aldığını ikrar etmiş ve bu durum, Seyf'in talebi üzerine kayıt altına alınmıştır (HŞS, nr. 1, s. 110, belge 1011).

Sonuç

Şer'iyeye sicilleri, XV. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başlarına kadar, Türk hukuk ve sosyal tarihinin elde mevcut en önemli kaynaklarından biridir. Geniş yetkilerle donatılmış olan kadınların vermiş oldukları kararlar, tuttukları zabıtlar, yaptıkları yazışmalar ve merkezden gelen emir, ferman ve iradelerin tamamı şer'iyeye veya kadı sicilleri denilen bu defterlere kaydedilirdi. Bundan dolayıdır ki, kayda geçildiği yerin tarihi birçok yönleriyle şer'iyeye sicilleri vasıtasıyla aydınlatılmaktadır.

1 numaralı Halep Şer'iyeye Sicili, söz konusu 956-972 / 1549-1565 tarihler arasında şehrin sosyo-kültürel tarihi hakkında gayet kıymetli bilgiler vermektedir. Verilen bilgiler arasında, tedavülde olan paralar, çarşı ve pazardaki ticaret meta, halkın iştiğal ettiği meslekler, evlerde kullanılan malzemeler ve bunların birim fiyatları, ziraî üretim ve ne tür anlaşmazlıkların olduğunu mahkemeye intikal eden davalar bulunmaktadır.

Halep'in XVI. yüzyıla ait 7 adet Şer'iyeye Sicili bulunmaktadır. Bu sicillerin bir kısmı farklı tarihlerde, farklı kadınlar döneminde tutulmuş çok sayıda sicilin bir araya getirilerek ciltlenmesiyle oluşturulmuş sicillerdir. Öyle anlaşılıyor ki mahzenlerde, çok kötü şartlar altında muhafaza edilen siciller bozulmuş, çürümüş ve dağılmıştır. Bu şekilde dağılmış sicillerden sağlam kalan sayfalar, tasnif esnasında çok da özen gösterilmeden rastgele ciltlenmiş ve numaralandırılmıştır. Siciller ciltlendikten sonra sayfa numaraları ve belge numaraları verilmiştir. Sayfa numaraları ve belge numaraları verilirken de bazı hatalar yapılmıştır. Numara verilmeyen sayfalara ve belgelere rastlanılabildiği gibi mükerrer numara verilenler de bulunmaktadır. Özellikle çeşitli sicillerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş toplama sicillerin biraz daha yıpranmış oldukları, köşelerinde kopmalar ve yırtıkların olduğu görülmektedir.

1 numaralı sicil (956-972 // 1549-1565) tarihleri arasında ait 35 farklı sicilin bir araya getirilerek ciltlenmesiyle oluşturulmuş bir sicildir. 360 sayfa olan sicilde 3347 adet işleme ait sicil kaydı bulunmaktadır. Her sayfada ortalama 9-10 vesika kaydı yer almaktadır. XVI. yüzyıl ortalarında, Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemlerine ait kayıtların gerek mahkeme davalarına ait kayıtları ve gerekse diğer alım, satım, vekâlet, boşanma, nafaka, köle azadı v.s. işlemlere ait kayıtlar, çok kısa ve özet olarak yazılmış ve konuların ayrıntısına fazla yer verilmemiştir. Aşağıda belirtileceği gibi yüzyılın sonlarına ait diğer siciller, ilk sicillerden biraz daha fazla ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Halep Şer'iyeye Sicilleri kataloğunun 2 ve 3 numarada kayıtlı sicilleri de, farklı sicillerin sonradan bir araya toplanmasıyla oluşturulmuş sicillerdir. Bu sicillerin kayıtları arasında XVI. Yüzyıla ait vesikalar olmakla beraber büyük çoğunluğu XVII. Yüzyıla ait olmasından dolayı XVII. Yüzyıl sicilleri arasında bahsedilecektir.

1 Numaralı Halep Şer'iyeye Sicili 360 sayfa ve 3348 adet belgeden oluşmaktadır. Sicilin ilk belgesi; Şa'bân 962/ Haziran 1555, son belgesi; 11 Zilka'de 961/ 8 Ekim 1554 tarihlidir. Sicil, tek bir defterden oluşmamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, sicillerin kataloglama çalışmaları sırasında çürümüş ve parçalanmış farklı defterler bir araya getirilerek toplama bir defter oluşturulmuştur. Bu yüzden kayıtlarda bir insicam bulunmamaktadır. Defterdeki en eski belge; 28 Şevvâl 956/ 19 Kasım 1549 tarihlidir. En son belge ise 23 Zilhicce 972/ 22 Temmuz 1565 tarihlidir. Sicil defterinde yer alan belgelerden yaklaşık 559 adedi 956/ 1549; 476 adedi 961/ 1554 ve 338 adedi 957/ 1550 yıllarına ait olmak ile birlikte 1500'den fazla belge ise 962/1555 yılına aittir. H. 963/ 1556 yılına ait toplam belge sayısı, 146; 969/ 1562 yılına ait toplam belge sayısı 35'tir. En az belge sayısı ise 972/ 1565 yılına aittir ve bu yıla ait yaklaşık 19 adet belge yer almaktadır.

Halepli kadınlar ya bizzat veya atadıkları vekil vasıtasıyla haklarını sıkı bir şekilde mahkemede aradıkları görülmektedir. Yukarıda dokuz başlık altında çıkarılan hak arama mücadelesi sadece bunlarla sınırlı değildir. Bunun haricinde nesep tashihi, kölenin azat edilmesine dair ispat davaları ve saire konular için mahkemeye başvurmuşlardır.

Ekler

Handwritten document in Ottoman Turkish script, consisting of several paragraphs. The text is densely packed and includes various signatures and seals, such as 'قاسم بن حسن' and 'الشيخ...'.

BELGE I, HŞS, no. 1, s. 1, belge no, 5. Mahkemede bulunan Şâfi Mezhebine mensup kadı tarafından Şakra bint-i Muhammed'in isteği doğrultusunda, Şâfi Mezhebine göre karar vermiş ve nikâh akdini fesh ettiği dair kayıt.

Kaynakça

- Akgündüz, A. (2018). *Osmanlı Tarih ve Hukûk İstılâhları Kâmûsu*. (1. Baskı). OSAV.
- Aktan, H. (2020). Miras. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 30, ss. 143-145). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aktan, H. (1992). *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*. İslâm Aile Hukuku. (C. 2, s. 428-429) içinde, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.
- Ali Haydar Efendi. (2017). *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm C. 3*. (R. Gündoğdu ve O.Erdem, Çev.).
- Aydın, M. Â. (1985). *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*. (1. Baskı). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. Â. (2004). Mehir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 28, ss. 389-390). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (1976). *Hukukî İslâmiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* (1. Baskı). Bilmen Yayınevi.
- Cin, H. ve Akgündüz, A. (1989). *Türk Hukuk Tarihi* (1. Baskı). Selçuk Üniversitesi Yayınevi.
- Döndüren, H. (1993). *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali* (1. Baskı). Erkam Yayınları.
- Erbay, C. (2006). Nafaka. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.32, ss. 282). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gözübenli, B. Mefkûd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.38, ss. 353). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Haleb Şer'iyye Sicili (HŞS), numara (nr) 1.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Kanavi%C3%A7e_i%C5%99. Erişim tarihi 23. 08. 2022.
- Kala, E. S. (2019). Osmanlı Dönemi Hanım Sultan Vakıfları Ve Sosyal Politika Uygulamaları. *Vakıf Kuran Kadınlar*, Ankara, Türkiye.
- Karaman, H. (1986). *Mukayeseli İslâm Hukuku* (1. Baskı). Nesil Yayınları.
- Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, Dersaadet 1285.
- Sancar, A. (2010). *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*. (1. Baskı). (H.Öz, Çev.). Kaynak Yayınları.
- Schacht, J. Miras. *İslam Ansiklopedisi*, (C. 8, ss. 350-359). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Şemseddin S. (2015) *Kamûs-ı Türkî*. (1. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kuruluşla finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.